

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**“ Пропедевтика синтаксичних структур у молодших
дошкільників з загальним недорозвитком мовлення І-ІІ рівня ”**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL1-M23z

ОП Спеціальна освіта (Логопедія)

спеціальності 016 Спеціальна освіта

спеціалізації 016.01 Логопедія

Євгенія КОЛПІКОВА

Керівник:

Олена МІЛЕВСЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:

Оксана ДМІТРІЄВА,

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

основ корекційної роботи

и

м. Кам'янець-Подільський – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ОПАНУВАННЯ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ	 8
1.1. Поняття синтаксису та закономірності опанування синтаксичних структур дітьми з нормотиповим онтогенезом мовлення.....	8
1.2. Особливості процесу опанування синтаксичних структур дошкільниками з загальним недорозвитком мовлення.....	18
1.3. Сучасні методичні підходи до розв’язання проблеми порушення синтаксичного структурування у дошкільників з загальним недорозвитком мовлення	25
 РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ СИНТАКСИЧНИХ УМІНЬ У МОЛОДШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	 33
2.1. Розроблення методики констатувального дослідження.....	33
2.2. Аналіз результатів констатувального дослідження.....	45
 РОЗДІЛ III. ОРГАНІЗАЦІЯ ЛОГОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПРОПЕДЕВТИКИ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР У МОЛОДШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ І- II РІВНІВ.....	 54
3.1 Обґрунтування змісту формувальної методики.....	54
3.2 Апробація методики та аналіз результатів.....	64
 ВИСНОВКИ.....	 68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
ДОДАТКИ.....	78

ВСТУП

Важливим завданням дошкільної освіти є навчання дітей будувати граматично правильні речення для висловлення власних думок. Набуття таких умінь динамізує становлення загальної мовленнєвої компетентності дитини, яка, в свою чергу, виступає важливим критерієм готовності дошкільника до шкільного навчання. Аналіз статистичних даних щодо кількості в Україні дітей з порушеннями психофізичного розвитку свідчить про збільшення серед них дошкільників з логопатологіями, зокрема з загальним недорозвитком мовлення. Ці діти виявляються нездатним без спеціального (корекційного) навчання засвоїти зміст Програм навчання і виховання дітей дошкільного віку в умовах закладів дошкільної освіти, оскільки мають прогалини у формуванні мисленнєво-пізнавальної діяльності, поведінки, особистості в цілому та, особливо, у мовленнєвій підготовці до школи.

Вдосконалення спеціальної освіти на сучасному етапі пов'язана з визначенням центральної ідеї її реформування, яка полягає у виявленні збережених та/або достатньо сформованих психічних процесів, функцій у дітей з особливими освітніми потребами задля їх подальшого розвитку та ефективного використання, – зазначається в Державному стандарті спеціальної освіти дітей з особливими потребами. Цим же документом передбачено цілеспрямоване формування у дітей психічних процесів та навичок, які детермінують підвищення рівня засвоєння програмових матеріалів.

Одним з таких процесів виступає процес синтаксичного структурування висловлювань (О. Шахнарович, Є. Соботович, О.О. Леонтьєв, Л. Калмикова, N. Chomsky, T. Milewsky, Horvath S., Rescorla L.), від якого значною мірою залежить здатність індивіда повноцінно сприймати та адекватно, змістовно передавати інформацію під час комунікації. Відповідно, проблема синтаксису мови розглядалась науковцями у контексті її комунікативного призначення. Вітчизняні мовознавці І. Вихованець, В. Войцехівська, А. Загнітко,

Г. Золотова, Є. Кротевич, О. Мельничук, О. Потебня та ін. присвятили цій проблемі наукові праці.

Для формування особистості дитини суттєву роль відіграє лексично, граматично, синтаксично правильне мовлення; особливої ваги набуває синтаксична правильність мовлення як вияв смислової структури мови. Сміслові компоненти мови і мовлення, в свою чергу, опосередковують пізнавальну діяльність дитини-дошкільника. Відповідно, робота з формування у дошкільників синтаксичної структури мовлення становить одну з важливих ланок у системі дошкільної підготовки дітей до шкільного навчання.

У разі наявності у дошкільників загального недорозвитку мовлення мають місце порушення механізмів мовно-мовленнєвого структурування різних рівнів: лексико-семантичного, лексико-граматичного і синтаксичного (Є. Соботович, В. Тарасун, Н. Гаврилова, О. Ткач, В. Тищенко, Ю. Рібцун, Н. Лопатинська, Н. Бабич, О. Мілевська, Н. Пахомова, Л. Трофименко та ін). Наукові дослідження свідчать, що в основі стійких порушень синтаксичного характеру і дітей з недорозвитком мовлення лежить несформованість операцій трансформації, які забезпечують переведення глибинних синтаксичних значень на рівень поверхневих синтаксичних структур мови, які стають доступними для сприймання і реалізації їх у мовленні.

Л. Трофименко, Є. Соботович зазначають, що засвоєння дітьми з порушеннями мовлення синтаксичної структури речення має ряд значних особливостей: передусім наявний це суттєвий розрив між обсягом словника та речень, які діти здатні утворити; типовим явищем є повна відсутність фразового мовлення за умови достатнього обсягу лексичного компоненту і може спостерігатися навіть у віці 4-6 років.

Діти з ЗНМ відчувають труднощі особливі опанування синтаксичної структури простого речення з прийменником, оскільки семантика прийменників є малодоступною для них (Л. Андрусишина, О. Потамошніва, О. Мілевська, Є. Соботович, О. Ткач, Л. Трофименко, В. Ільяна, Ю. Рібцун та

ін.). Тому ускладнюється процес формування лексико-граматичних узагальнень та лексико-граматичної структури речення.

Відповідно, набуває актуальності проблема спеціальної підготовки дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення до опанування синтаксичних структур.

Мета дослідження: розроблення методичного забезпечення логопедичної роботи з пропедевтики синтаксичних структур у молодших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз науково-методичної літератури з теми дослідження; визначити базові синтаксичні схеми словосполучень і речень в онтогенезі мовлення дітей; описати особливості засвоєння синтаксичної структури мови дошкільниками з загальним недорозвитком мовлення.

2. Проаналізувати сучасні методичні підходи до формування синтаксичної структури мовлення у дошкільників з нормотиповим мовленнєвим розвитком та з загальним недорозвитком мовлення.

3. Дослідити стан сформованості синтаксичних структур у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення; визначити типові особливості синтаксичного структурування на імпресивному та експресивному рівнях.

4. Розробити методичне забезпечення логопедичної роботи з підготовки молодших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення до опанування синтаксичних структур.

Об'єкт дослідження: корекція загального недорозвитку мовлення.

Предмет дослідження: методичне забезпечення з підготовки молодших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення I-II до засвоєння синтаксичних структур.

Для досягнення поставленої мети і розв'язання завдань дослідження були використанні такі **методи:**

теоретичні: вивчення, аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури, аналіз методичних джерел, вивчення супровідної документації;

емпіричні: спостереження, бесіда, констатувальний експеримент, формувальний експеримент;

математичні: кількісний та якісний аналіз емпіричних даних.

Теоретико-методологічна база дослідження: концепції мовно-мовленнєвої діяльності дитини (А. Богуш, К. Крутій, Л. Калмикова), лінгвістичні теорії синтаксису (С. Караман, К. Шульжк, А. Загнітко, І. Слинко, N. Chomsky, T. Milewsky), теорія емоційно-комунікативного розвитку дітей раннього віку (В.Тарасун.); положення про специфіку формування синтаксичних структур у дітей з порушеннями мовлення (Є. Соботович, Т. Швалюк); сучасні наукові уявлення щодо нормативних показників розвитку мовних структур у дошкільників (А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, Н. Манько, Є. Соботович, В. Тищенко, В. Тарасун).

Елементи наукової новизни одержаних результатів: систематизовано уявлення про синтаксичні структури, якими опановують діти дошкільного віку; досліджено особливості опанування синтаксичними структурами молодшими дошкільниками із загальним недорозвиненням мовлення I та II рівнів; обґрунтовано комплекс вправ з пропедевтики синтаксичних структур у молодших дошкільників з ЗНМ.

Практична значущість результатів дослідження полягає у розробленні методичного забезпечення для проведення логопедичної роботи з підготовки молодших дошкільників з загальним недорозвитком мовлення до опанування синтаксичних конструкцій. Комплекси пропедевтичних вправ можуть бути використані в роботі логопедів закладів дошкільної освіти, розвиткових центрів та батьків дітей з неорозвитком мовлення.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Центру гармонійного розвитку „Dnipro Sensory World„; ЗДО № 78 (м. Дніпро). Дослідженням було охоплено 16 дошкільників віком 2,5-4 роки, з них

8 дітей з типовим мовленнєвим розвитком, та 8 дітей з загальним недорозвитком мовлення.

Апробація дослідження відбувалась на звітних науково-практичних конференціях студентів, магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2023, 2024 рр.). Результати дослідження відображені в одній публікації.

Структура дипломної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (80 найменувань), додатків. В роботі вміщено 3 таблиці, 6 рисунків. Основний зміст роботи викладено на 70 сторінках.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретико-а експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки:

1. Аналіз науково-методичної літератури з теми дослідження показав, що синтаксису належить центральне місце у граматичній системі мови; на рівні синтаксису функціонують мовні засоби, які співвідносяться на навколишньою дійсність. Основним поняттям синтаксису є синтаксичний зв'язок, що має формальне граматичне вираження. Синтаксичні зв'язки спрямовується у внутрішню, смислову структуру висловлювання. Одиницями синтаксису є словосполучення і речення; для утворення синтаксичних зв'язків слугують відмінкові закінчення, родові й числові закінчення, закінчення особи, сполучники та сполучні слова, а також порядок слів та інтонація, (включно з паузами у реченнях з однорідними членами). Типами синтаксичного зв'язку є предикативний, сурядний, підрядний, недиференційований, подвійний; формами синтаксичного зв'язку виступають: координація, узгодження, керування і прилягання.

В молодшому дошкільному віці доступними первинні синтаксичні відношення у межах простого речення, які відображають стосунки між предметами, діями: суб'єктні, об'єктні (*пише листа*), (*пише мамі*), інструментальні, локативні.

За наявності у дітей загального недорозвитку мовлення порушується процес опанування синтаксичних структур внаслідок диференційної недостатності окремих психолінгвістичних механізмів мовленнєвої діяльності та її структурних компонентів. Типовими проявами цих порушень є знижений обсяг засвоєних синтаксичних конструкцій; неправильне узгодження іменників з прикметниками, та займенниками у роді, неправильний уживання відмінка іменника, неправильне відображення синтаксичного керування дієсловом, пропуск прийменників, які мають синтаксичне значення; труднощі розрізнення синтаксичним відношень двох

іменників в межах однієї синтаксичної конструкції; порушення розуміння змісту різних типів синтаксичних конструкцій (пасивних, інвертованих, атрибутивних, порівняльних).

2. Сучасний підхід до корекції у дошкільників з ЗНМ процесу засвоєння синтаксичних структур ґрунтується на міждисциплінарному вченні, охоплює психо-лінгво-нейро-дидактичні аспекти впливу передбачає застосування кількох стратегій: комунікативної ситуаційно-мотивуючої, когнітивно-аналітичної, глобальної комунікативно-мовленнєвої. Методичні аспекти проблеми формування синтаксичних структур полягають у враховують мислительні та мовно-мовленнєві операції породження мовленнєвого висловлювання на етапах внутрішнього структурування (одночасне урахування значення всіх одиниць зі структури, їх оформлення та їх взаємозв'язку) і зовнішнього (побудова смислової програми, добір мовних одиниць, контроль за реалізацією структурування).

3. Констатувальне дослідження дозволило виявити у дошкільників з ЗНМ I,II рівнів порушення передумов до опанування синтаксичним структурами:

- у ранньому дитинстві затриманий початок лепету, низька увага до мовлення дорослих, відсутність активного мовлення до 2,5 – 3 років, часткове розуміння зверненого мовлення; у

- молодшому дошкільному віці – переважання низького рівень сформованості імпресивного засвоєння лексичних (62,5%), граматичних (75%) засобів мови і синтаксичних конструкцій (87,5%); показники середнього рівня відносно кращі стосовно засвоєння лексичних засобів (37,5%), і мінімальні щодо засвоєння граматичних і синтаксичних (по 12,5%);

- у дітей з нормотиповим мовленням лексичні, граматичні засоби і синтаксичні структури засвоєні у пасиві переважно на достатньому, та на середньому рівнях;

- у молодшому дошкільників з ЗНМ I, II рівнів грубо страждає і здатність до використання лексичних і граматичних засобів (низький рівень - по 75%), та синтаксичних структур (87,5%);

- дошкільники з нормотиповим мовленням виявили достатній та середній рівні умінь використати в активному мовленні лексико-граматичні засоби та синтаксичні структури, відповіді віку.

Отримані результати вказують на необхідність корекції та формування передумов до засвоєння синтаксичних структур молодшими дошкільниками ЗНМ I, II рівнів – пропедевтики у них синтаксичних структур на імпресивному та експресивному рівнях.

4. Розроблено методичне забезпечення з пропедевтики синтаксичних структур у дошкільників експериментальної групи, яке передбачало організацію розвивального середовища з метою активізації ігрової діяльності та наочно-образне мислення дітей, активізації мовно-мовленнєвих та діяльнісних ресурсів (лексичного запасу, ігрових і комунікативних дій); організацію взаємодії на рівнях „дорослий-дитина”, „дитина-дитина”; опанування основними типами синтаксичних структур (речення і словосполучення).

Запропоновані завдання були сфокусовані на опрацюванні з дітьми семантичних шаблонів, лексико-граматичних еталонів та формуванні первинних навичок ситуативного діалогу.

Застосування методичне забезпечення пропедевтики синтаксичних структур у дітей експериментальної групи показало позитивну динаміку. Водночас, з огляду на ступінь і структуру мовленнєвого недорозвитку дітей ЕГ, для досягнення більш виразних результатів необхідний більш тривалий термін пропедевтичної роботи.

Перспективами дослідження є доповнення діагностичних матеріалів та продовження розвідок щодо дидактико-методичного устаткування пропедевтики синтаксичних структур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 2012. №7. С. 4—19.
2. Белова О. Мовлення дітей шести років з логопатологією: особливості та стан розвитку. *Psycholinguistics* (2023), 34 (1), 50–84.
3. Блінова Г.Й. Альбом для обстеження мовлення у дитини: в 2 ч. Київ : Благовіст, 2001. 215 с.
4. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.
5. Богуш А.М. Методика навчання дітей української мови у дошкільних навчальних закладах : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Слово», 2008. 440 с.
6. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія. Вид 2-е. Київ : Видавничий дім «Слово», 2010. 374 с.
7. Богуш А.М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи: навчально-методичний посібник. К.: Слово, 2005. 720 с.
8. Брушневська І.М. Особливості розвитку розуміння мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Modern methods, innovations and operational experience in the field of psychology and pedagogics* : Conference proceedings, October 20-21, 2017. Lublin. pp.98–101.
9. Брушневська І. М. Розвиток граматичного ладу мовлення дітей за умов звичайного онтогенезу / зб. за матер. міжнар. наук.-практ. конф. «Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення» (Київ, 6-7 травн. 2016 р.). Київ, 2016. С.26–
10. Брушневська І.М. Формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності у дітей п'ятого року життя з загальним недорозвитком мовлення: дис. ... канд.пед.наук: 13.00.03. Київ, 2018. 274 с.
11. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ : Наукова думка, 1983. С. 3–6, 17–23.
12. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис / за ред. М.С. Тимошик, Л. Л. Щербатенко. Київ : Либідь, 1993. 365 с.

13. Выготский Л. С. Мышление и речь. М.: Педагогика. 1982. Т.2. 182 с.
14. Гавриш Н. В. Методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. Луганськ : Альма-матер, 2004. 131с.
15. Горбунова Н. Лінгводидактична сутність процесу розвитку словника дітей дошкільного віку. URL : <file:///C:/Users/Admin/Downloads/3772>.
16. Данілавичюте Е., Трофименко Л., Ільяна В. та ін. Психолінгвістичні дидактичні технології діагностики і подолання мовленнєвих порушень у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення. Київ : Інститут спеціальної педагогіки і психології НАПН України, 2022. 847 с.
17. Дерев'янка Н.П. Формування словникового запасу у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення: навчальний посібник. Київ : Аксіома, 2006. С. 57-60.
18. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
19. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с
20. Кабельнікова Н. В. Первинне недорозвинення мовлення у дітей (клінічний, психолінгвістичний та психолого-педагогічний аспекти): навчальний посібник. Херсон: Борисфен-про, 2017. 222с
21. Калмикова Л. О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку. Київ : Фенікс, 2008. 497с.
22. Калмикова Л.О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2016. 384 с
23. Караман С.О., Караман О.В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. Київ : «Літера ЛТД», 2011. 558 с.
24. Касілова Л. С. Корекційно-розвивальна робота з дітьми із загальним недорозвитком мовлення. Таврійськ. вісн. освіти. 2013. № 3. С.56-60.
25. Кирста Н.Р. Формування лексичної компетенції старших дошкільників засобами поетичних творів українських письменників.

Педагогічний дискурс. 2012. Вип. 13. С. 137–142. URL : file:///C:/Users/Admin/Downloads/0peddysk_2012_13_33.pdf.

26. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія : навч. посібник / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Знання, 2010. 293 с.

27. Король А.В. Мовленнєва картка з картинками – практичний інструмент в логопедичній діагностиці : навч.-метод. посіб. Вінниця : ММК, 2017, 45 с.

28. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. 368 с.

29. Кролівець Ю. Про підходи до психолінгвістичної діагностики розповідного мовлення дітей дошкільного віку. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2017. Вип. 22 (1). С. 124–141.

30. Крутій К. Л. Формування граматично правильного мовлення у дітей дошкільного віку. Запоріжжя : ЛПІС. Лтд, 2004. 390 с.

31. Крутій К. Л. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Запоріжжя : ЛПІС. Лтд, 2005. 208 с.

32. Крутій К. Технологія діяльнісного підходу до навчання мови і розвитку мовлення дітей дошкільного віку. *Дошкільна освіта*. 2005. № 4 (10). С. 35–47.

33. Луцан Н. І. Теорія і практика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності : дис....докт. пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2005. 466 с.

34. Макаренко С.І. Особливості становлення процесу розуміння значення слів на початковому етапі розвитку дітей. *Педагогічні науки. Вип. 50. Ч. 1*. Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. С. 201–206. URL : <file:///C:/Users/Admin/Downloads/pdf>

35. Малярчук А.Я. Обстеження мовлення дітей (дидактичний матеріал). Київ : Літера ЛТД, 2004. 104 с

36. Мілевська О.П. Вивчення лексико-семантичної трансформації у старших дошкільників. *Сучасний вимір психології та педагогіки: зб. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, Україна, 24-25 травня 2019 р.)*. Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2019. С.70–73.

37. Мілевська О.П. До питання формування зв'язних висловлювань в учнів із загальним недорозвитком мовлення. *Логопедія : наук.-метод. журнал*. 2011. №1. С. 45–51.

38. Мілевська О.П. До проблеми мовленнєво-сміслових операцій у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Психологія та педагогіка у XXI столітті : зб. за матер. Міжнар. науково-практ. конференції (м. Київ, Україна, 31 травня-1 червня 2019 р.)*. Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2018. С. 62–65.

39. Мілевська О.П. Дослідження лексико-семантичних умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Педагогічні науки*. Херсон: Херсонський державний університет, 2017. Вип. LXXVIII, Т. 2. С. 86–91.

40. Мілевська О.П. Прийоми формування лексико-граматичних узагальнень у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку сучасної педагогіки та психології: зб. наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конференції (24-25 червня 2016 р., м. Львів)*. Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2015. С. 46—50.

41. Мілевська О.П. Розвиток зв'язних висловлювань у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення: корекційний та освітній аспекти. Развитие системы коррекционного образования на современном этапе : материалы Междунар. науч.-практ. конф. Симферополь, 2013. С. 139–145.

42. Мойсієнко А. К., Арібжанова І. М., Коломийцева В. В. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис : [підручник]. Київ : Знання, 2010. С. 165.

43. Павелків Р.В., Цигипало О.В. Дитяча психологія. Рівне : Волинські обереги, 2008. 320 с.
44. Пахомова Н. Г. Спеціальна педагогіка з історією : навч. посіб. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2012. С.87–96.
45. Педагогіка: навч. посібник / В.В. Ягупов. Київ : Либідь, 2002. 560 с.
46. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І. Білан, Л.М. Возна, О.Л. Максименко та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2012. 264 с.
47. Психологія : підручник / Ю. Л. Трофімов та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. 5-те вид., стер. Київ : Либідь, 2005. 560 с.
48. Психолінгвістичні дидактичні технології діагностики і подолання мовленнєвих порушень у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення : навч.-метод. посіб. / Е. Данілавичюте, Л. Трофименко, В. Ільяна, Ю. Рібцун, З. Мартинюк, Г. Грибань. Київ : Інститут спеціальної педагогіки і психології НАПН України, 2022. 847 с.
49. *Рібцун Ю. В. Дитина з порушенням мовленнєвого розвитку : Навчально-методичний посібник для батьків дітей дошкільного віку з особливими потребами / за заг. ред. Колупаєвої А. А. Тернопіль : Мандрівець. 2016. 262–292 с.*
50. Рібцун Ю. В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : програмно-методичний комплекс. Київ : Освіта України, 2012. 258 с.
51. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс. Київ : Освіта України, 2011. 292 с.
52. Рібцун Ю. В. Характеристика мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість : зб. матеріалів VIII Всеукр. наук.-практ. конф.(12–13 трав. 2005 р., Київ): у 6-ти т. 2005. Т. 4. С. 141–144.*
53. Савінова Н. В. Логодіагностика та логокорекція мовленнєвої

діяльності дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення. Миколаїв: Літопис, 2017. 262 с.

54. Соботович Є.Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. *Дефектологія*. 2003. № 2. С. 2–11.

55. Соботович Є. Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку. *Дефектологія*. 2003. № 3. С. 2–7.

56. Соботович Є. Ф. Онтогенез дитячого мовлення. *Спеціальна педагогіка: Понят.-термінол. слов. АПН України. Ін-т спец. педагогіки, Луган. держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка* / За ред. В.І. Бондаря. 2003. 266–267 с.

57. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Теорія і практика сучасної логопедії : зб. наук. пр.* Київ : Актуальна освіта. 2004. Вип. 1. 7–35 с.

58. В. Тарасун. Психолого-педагогічна допомога дітям переддошкільного віку з особливостями в розвитку: напрями реалізації : монографія. Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. 412 с.

59. Тарасун В.В. Основи теорії і практики логодидактики: підручник для вищих навчальних закладів. Київ : «Каравела», 2017. 316 с.

60. Ткач О.М. Аналіз передумов розвитку семантичного компоненту мовлення дітьми раннього немовлячого віку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Вип. 18. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. С. 111–125.

61. Трофименко Л. І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку. Київ : Освіта України, 2014. 105 с.

62. Трофименко Л. І. Засвоєння семантичної структури речення дітьми середнього дошкільного віку із ЗНМ. *Дефектологія*. 2004. №2. С. 23–26.

63. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: програмно-методичний комплекс. Київ : Актуальна освіта, 2007. 120с.

64. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення : програмно-методичний комплекс. Київ : Актуальна освіта, 2013. 108с.

65. Трофименко Л. І. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей п'ятого року життя з загальним недорозвитком мовлення : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2004. С. 174–189.

66. Трофименко Л.І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 104 с.

67. Тищенко, В.В. (2021). Обґрунтування типології первинного системного недорозвитку мовлення. *Науковий журнал Хортицької національної академії*, 4, 156–165. <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-4-14>

68. Українська мова з методикою навчання в початкових класах. Інтегрований курс / за ред. А.П. Каніщенко. Київ: Промінь, 2003. 232 с.

69. Харченко Н. В. Діагностика стану розвитку операцій розуміння значення словосполучень у дітей дошкільного віку. 2019. С. 161.

70. Чорна О.П. Робота над синтаксичними конструкціями з першокласниками із ЗНМ. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. 2011. Вип. 17(2). С. 335–342.

71. Швалюк Т. М. Формування навичок побудови простого поширеного речення у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Логопедія : наук.-метод. журнал*. 2015. № 5. С. 84–93.

72. Швалюк Т. М. Методика формування складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Вип. 18. 2011. 283–287 с.

73. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник. Київ: ВЦ „Академія”, 2004. 408 с.

74. Якимчук Г. В. Співвідношення мовленнєвого та інтелектуального розвитку у дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Проблеми сучасної психології*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. Вип. 33. С. 613–624.

75. Янушоніс А. В. Особливості правильного вживання прийменників дітьми дошкільного віку із ЗНМ III рівня : http://www.rusnauka.com/17_PMN_2014/Psihologia/8_171415.doc.htm

76. Я у світі : Програма розвитку дитини від народження до шести років. О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова, [та ін.]; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦ ФЕР-Україна». 2019. 488 с.

77. Chomsky, N. (2001). *Syntactic Structures*, s'-Gravenhage. 1957. Pp.198.

78. Tkach O.M. Characteristic of creating methodology of correction of the semantic field of words. *International Jouernall of Pedagogy, Inovation and new Technologies*. Warsaw : Maria Grzegorzewska University, 5, No. 1, 2018. <https://ijpint.com/resources/html/articlesList?issueId=11470>

79. Milewsky T. (1972) *Językoznywkaawstwo*. Warszawa. 262 s

80. Horvath S., Rescorla L., Arunachalam S. (2019). The syntactic and semantic features of two-year-olds' verb vocabularies: a comparison of typically developing children and late talkers. *J Child Lang*. 46 (3): 409–432.